

18-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Англиядағы апелляциялық өндіріске
қатысты кейбір мәселелер

1. Res judicata (істі қайта қарауға тыйым салу)
2. Талқылауда көтерілуге тиіс мәселелер бойынша қарсылыққа жол бермеу: істе белгіленген ереже
3. Басқа түпкілікті аспектілер
4. Апелляциялық өндіріс кезіндегі сот шығыстары

1. RES JUDICATA (ІСТІ ҚАЙТА ҚАРАУҒА ТЫЙЫМ САЛУ)

Res judicata доктринасы сол тараптар арасындағы бір талап немесе мәселе бойынша қайта сот талқылауына тыйым салады. Ол «талапқа немесе мәселеге жол берілмейтіндігін» белгілейді.

Res judicata доктринасының негізінде келесі максима (қағида) жатыр:

- «nemo debet bis vexari pro una et eadem causa» («ешкімге де бір мәселе бойынша екі рет талап қоюға болмайды»);
- «interest res publicae ut finis litium sit» («жария мүдде сот дауларының соңы болуын талап етеді»).

RES judicata доктринасы негізіндегі қарсылыққа тыйым салу (эстоппель) үш элементтен тұрады:

ол азаматтық істер бойынша шешімдер немесе шешімдердің жекелеген аспектілеріне қатысты болуы керек (аралық өтініштер бойынша түпкілікті шешімдерді қоса алғанда, барлық түпкілікті шешімдерге немесе тараптардың келісімі бойынша бұйрықтардың тиісті түрлеріне қатысты болуы тиіс: R. v. Governor of Brixton Prison, Possfund v. Diamond, Chanel Ltd v. FW Woolworth & Co Ltd.);

- бұл шешімдерді құзыретті сот немесе трибунал қабылдауы тиіс (халықаралық жеке құқықтың ағылшын нормалары бойынша танылған соттарды және арбитраждарды қоса алғанда);
- бұл шешімдер тараптар үшін (сондай-ақ олармен ортақ мүдделері бар тұлғалар және олардың құқықтық мұрагерлері үшін) міндетті күшке ие болуы тиіс.

Бұдан әрі RES judicata доктринасы бойынша қарсылықтарға тыйым салудың екі түрі – талап қоюдың негізіне қатысты қарсылықтарға тыйым салу және шешілген мәселе бойынша арасындағы айырмашылықты белгілеу қажет.

Талап қоюдың негізіне қатысты қарсылықтарға тыйым салу (cause of action estoppel), егер кейінгі талқылау негіздемесі бұрын шешім шығарылған талап қоюдың негізімен сәйкес келсе, әрі екі талқылауда тараптар (не олармен ортақ мүдделері бар тұлғалар немесе олардың құқықтық мұрагерлері), сондай-ақ талап қою арызының нысанасы да сәйкес келсе, қолданылады.

Талап-арыздың заңды негіздемесі болып оны нығайтатын елеулі фактілер жиынтығы табылады: Cooke v. Gill (1873); Brunnsden v. Humphrey (1884); Letang v. Cooper [1965], CA; Republic of India v. India Steamship Co Ltd [1993]. Қарсылықтарға тыйым салудың бұл нысаны, алаяқтық немесе осы шешімге күмән келтіретін сөз байласу анықталған жағдайларды қоспағанда, неғұрлым ерте талқылауда шешілген мәселелер бойынша қайта талқылауға абсолютті тыйым салу болып табылады.

Шешілген мәселе бойынша қарсылықтарға тыйым салу (эстоппель) (issue estoppel) шешім қабылданған талап негізінің қажетті элементін құрайтын мәселелерге қатысты (оның ішінде шетелдік сот). Егер тиісті дау Тараптарының бірі осы мәселені Arnold v. National Westminster Bank plc ісі ретінде байланысты талаптың басқа негізімен сол тараптар арасында жаңа талқылау шеңберінде қайта қарауды қаласа, қарсылықтарға бұл тыйым салу қолданылады [1991].

Талап қою негіздеріне қатысты қарсылықтарға тыйым салуға қарағанда, шешілген мәселе бойынша қарсылыққа тыйым салу мынадай жағдайлардың кез келгенінде алынуы мүмкін:

- заңнамаға кері күші бар өзгерістер енгізілді, соған сәйкес, тиісті аспектіде шешім дұрыс емес болып табылады;
- «істі осы аспектіде толық өзгертетін» жаңа дәлелдер пайда болды, егер тиісті тарап «ақылға қонымды қарау» көрсеткен болса да, осы дәлелдемелерді неғұрлым ерте талқылау кезінде таба алмаған жағдайда.

2. ТАЛҚЫЛАУДА КӨТЕРІЛУГЕ ТИІС МӘСЕЛЕЛЕР БОЙЫНША ҚАРСЫЛЫҚҚА ЖОЛ БЕРМЕУ: ІСТЕ БЕЛГІЛЕНГЕН ЕРЕЖЕ

Бұл ереже *Henderson V Henderson* (1843) ісінде орнатылған. Бұрын шарттан талап қойылды; содан кейін бірінші талаптың мән-жайларымен тығыз байланысты екінші талап берілді; процессуалдық теріс пайдалану; *Mohammed Nazmul Hossain v Sonali Bank and Sonali Bank UK Ltd* [2007] ісі бойынша шешім қолданылды.

Ол әрі қарай жүреді және Тарап талап-арызға кедергісіз енгізілуі мүмкін мәселелер бойынша іс талқылауға жол берілмейтіндігін немесе сол тараптар арасындағы бұрын талқылауда оған қарсылық білдіретінін көрсетеді.

2002 жылы *Henderson V Henderson* (1843) ісі ескі ереже расталды. Уигрэм вице-канцлерінің пікірі бойынша: «осы мәселені қарастыра отырып, егер бұл мәселе құзыретті соттың талқылауының және шешімінің мәні болған кезде сот осы істі талқылауды тараптардан өз позицияларын толық белгілеуді талап етеді және (ерекше жағдайларда да) сол тараптарға істі талқылау барысында қойылуы мүмкін мәселеге байланысты сол пән бойынша істі талқылауды бастауға рұқсат етпесе, бірақ олар тек қана олардың ұқыпсыздықтың салдарынан қойылмаған болса, сот ережесін дұрыс тұжырымдауға, қате немесе тіпті кездейсоқ өз позициясын толық белгілемеген. Шешілген мәселе бойынша талап (ерекше жағдайларды қоспағанда) сот тараптардан пікір білдіруді және өз пікірлерін жариялауды талап еткен мәселелерге қатысты ғана емес, талқылау мәніне кірген және Тараптар ақылға қонымды қарап, тиісті уақытта қоя алатын әрбір мәселеге қатысты пайдаланылады».

Taylor v Lawrence (2002) ісінде шешім қабылданды, оған сәйкес осы ереже алдыңғы талқылауда қойылуы мүмкін мәселелер бойынша қайта талқылаулармен күресуге ғана арналған және бастапқы талап шеңберінде талаптарды өзгертуге (бұл мәселе бұрын қойылуы тиіс деген негізде) қолданылмайды: *Ruttle Plant Hire Ltd V The Secretary of State for the Environment, Food and Rural Affairs* [2007].

Бұл ереже тек бірінші талап қою бойынша шешім шығарылған жағдайларда ғана емес, сонымен қатар дау соттан тыс тәртіппен реттелгенде де қолданылады. Осылайша, *Henderson* ісі принципі *res judicata* доктринасына қарағанда, олар ерте азаматтық істе қойылмады (қойылмады) өйткені ғана шешім шығарылмаған шешілмеген мәселелерге қатысты. Қысқаша айтқанда, *Henderson* ісі принципін *RES judicata* доктринасына толтыру деп санауға болады, бірақ оны онымен араластырудың қажеті жоқ. *Johnson V Gore Wood & Co* (2002) істегі Лордтар палатасы *Henderson* Доктринасын тым қызғаныш немесе механикалық қолдануға болмайды деп көрсетті.

Лорд Миллетт бұл доктрина презумпция жасамайды деп болжады: «жауапкерге [екінші талап-арызда] екінші талап-арыз оның құқығына нұқсан келтіретінін немесе процессуалдық теріс пайдаланушылық болып табылатынын дәлелдеу ауыртпалығы жатыр». Кейде сот талқылауы, егер екінші талап-арыз тараптары бірінші талап-арыз тараптарымен сәйкес келмесе де, процесстік қиянат жасауы мүмкін.

3. БАСҚА ТҮПКІЛІКТІ АСПЕКТІЛЕР

Басқа үш ереже (доктрина) атап өтуге лайық.

Талапкер бір негіздегі бірнеше талап-арыз бойынша шығындардың орнын толтыра алмайды: талап-арыздың бір негізінен туындайтын шығындар бір рет және біржола баға беріліп, өндірілуі тиіс. Мысалы, *Хамфридегі Brunnsden* (1884), Үндістандағы Үндістан Республикасы пароход Ко Лтд ('Үнді Грейс') істеріндегідей [1993];

Сот үкімге (шешімге) жанама түрде дау келтіруді процессті теріс пайдалану ретінде қабылдамай тастауы мүмкін.

Осы ереже бойынша негізгі прецеденттер *Acton v Graham Pearce & Co* [1997] (бұрын шығарылған үкімді Апелляциялық соттың қылмыстық бөлімшесі кейінірек жойған) болып табылады; *Hunter* ісі сондай-ақ *Walpole v Partridge & Wilson* [1994] ісінде белгіленді (егер үкімге апелляция заңгердің ұқыпсыздығы салдарынан берілмеген болса, жанама даулау доктринасы қолданылмайды.); бұдан басқа, егер жауапкер азаматтық істе оған қатысты қылмыстық істе шығарылған үкімді даулауға ұмтылса, жанама қуаттау мүмкін еместігі туралы *Hunter* істерінен ереже қолданылмайды: *J Ouston* (1999) қарсы; сондай-ақ, егер компания директорының біліктілігін жоққа шығаруға байланысты талқылау ресми тергеуден кейін жүргізілсе, ол қолданылмайды: қылмыстық істерде ақталған адамдарға қарсы азаматтық талап-арыздар қарауға қабылданса, бірақ мұнда да процессуалдық қиянаттарын бақылау; *Ashley v Chief Constable of Sussex Police* [2008]; ерекше пікірлер Лорд Карсвелл және Нойбергер ұсынды; сондай-ақ: *Raja v van Hoogstraten* [2005];

Қазіргі кезде заң шетелдік соттардың кейбір шешімдерін Англияда даулауға тыйым салады. Бірақ, бұл тыйым келісіммен, Конвенция бойынша қарсылыққа тыйым салумен немесе үнсіз келісу арқылы жойылуы

мүмкін.

4. АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ ӨНДІРІС КЕЗІНДЕГІ СОТ ШЫҒЫСТАРЫ

Лорд-судья Джексонның «азаматтық сот өндірісі шығындарға шолу» (2009-2010) жұмысында шығындар мен қаржыландыру тақырыбы егжей-тегжейлі қарастырылады. «Вульфтің реформалары» азаматтық процестегі жоғары шығындар проблемасын жеңілдетеді деп күтілуде. Бірақ жағдай жақсарған жоқ. Лорд-судья Бакстон Willis V Nicolson (2007) Апелляциялық сот ісінде: «Англия мен Уэльстің азаматтық процесіндегі өте жоғары шығындар, әсіресе апелляция – бұл тек нақты істегі тараптардың ғана емес, сонымен қатар сот өндірісі жүйесінің проблемасы. ...Қазіргі жоғары процессуалдық шығыстарының элементтерінің бірі, әрине, процесті жүргізетін кәсіби мамандардың жыл сайынғы пайда алуы болып табылады. Шығындар жүйесі оның қазіргі жағдайында мұнымен ештеңе істей алмайды, өйткені ол мамандар алатын нарықтық ставкалардың негізінде жұмыс үшін тиісті сыйақыны бағалайды және жұмыстың объективті құнын белгілеу мақсаты (сөзсіз қол жеткізу қиын) қойылмайды».

Англияда қолданылатын негізгі ереже: жеңген тарап (яғни, «алушы») өзінің оппонентінен («төлеушіден») «стандартты» шығыстарды өндіріп алады.

Шығыстарды бөлу туралы ағылшын ережесінің бастаулары жосықсыз және негізсіз талап қоюлар мен оларға қарсылықтарды болдырмау жөніндегі Жария саясатта да, сондай-ақ процесс аяқталған кезде істі жеңіп шыққан Тараптың шығындарын өтеудің айқын әділдігінде да болады. Бұл ереже дәстүрлі түрде «қатаң жауапкершілік негізінде тиімді қолданылды, яғни ұтылған тарап жеңіп шыққан Тараптың шығындарын өз кінәсіне, сондай-ақ өз әрекеттерінің ақылға қонымдылығы мен уәжіне қарамастан төлеуге міндетті.

Ерекше жағдайларда (қазіргі кезде – тек «Жария маңызы бар» істерде) соттар талапкерді немесе жауапкерді шығыстарға қатысты мүмкін болатын Жауапкершіліктен қорғауға құқылы.

Прецеденттермен келесі критерийлер белгіленді:

1. Қойылған сұрақтардың жалпы көпшілік алдында маңызы бар ма;
2. Осы мәселелер көпшілік алдында шешуді талап ете ме;
3. Өтініш берушінің мәселені шешуге жеке мүдделілігі бар ма;
4. Тараптардың мүмкіндіктері мен шығыстардың ықтимал сомасын назарға ала отырып, бұйрық әділ бола ма;
5. Егер бұйрық қабылданбаса, іс тоқтатылады ма.

Соттар болжамды шектерді («төбені») белгілей алады, оның шеңберінде бір тарап шартты сыйақы туралы келісім жасасумен ұсынылған жала жабу туралы талап-арыздарда және іс жоғалған жағдайда заң қызметтеріне арналған шығыстарды сақтандырусыз екінші Тарап өндіріп алуға құқылы болады. Шек шығыстарды өтеуді шектеуді білдіретінін атап өту қажет; ол өзі белгіленген Тарапқа осы шектен тыс шығыстарды көтеруге тыйым салмайды, бірақ мұндай жағдайда шығындар шектен асатын бөлікте өтелмейді. Осы уақытқа дейін соттар шартты сыйақы туралы келісім жасасумен және іс жоғалған жағдайда заң қызметтеріне арналған шығыстарды сақтандырусыз жала жабу туралы талап-арыздардан басқа, қандай да бір талап-арыздарға арналған шығыстардың шегін белгілеу құқығын пайдаланбады.

Сот бұл ережені өз қалауы бойынша өзгертуге құқылы: мысалы, ол бір Тараптың екінші Тараптың шығыстарын төлеу туралы бұйрықты қабылдауы немесе қабылдамауы мүмкін; оң шешім болған жағдайда сот көрсетілген шығыстардың сомасын белгілей алады, сондай-ақ ол бөлшектеудің белгілі бір кезеңдерінде келтірілген шығыстардың өтелуге жататынын шешуге құқылы. Апелляциялық соттың азаматтық істер жөніндегі бөлімшесінің төрағасы лорд Вульф AEI Rediffusion Music Ltd v Phonographic Performance Ltd (1999) ісінде «жеңімпаз бәрін алады» деген тым қатаң тәсілді жеңілдетуге тырысып, «істің нәтижесіне байланысты шығыстарды бөлу «принципін тым қатаң қолдану тараптарды талқылауға байланысты шығыстарды ұлғайтуға ынталандырады» деп түсіндірді; сондай-ақ ол: «егер сізге ұтылған жағдайда барлық шығындар өтелетін болса, сіз оған ұмтыла отырып, ештеңесін қалдырмайсыз».

Шығыстар қысқа нысанда (ұзақтығы бір күннен аспайтын қысқа отырыстар мен талқылаулар аяқталған кезде дереу бағалау; мұндай бағалау жиі кешікпей болады), шығыстар туралы белгіленген ережелерге сәйкес (ерекше жағдайларда) немесе тараптардың келісіміне сәйкес егжей-тегжейлі (бағалауды шығыстар бойынша судья жүзеге асырады) бағалануы мүмкін. Кейбір жағдайларда сот талқылауы тек шығындарға

қатысты. Арнайы талқылау бойынша мұндай шығыстар істі қарау деп аталады.

Әдетте «стандартты шығыстар» негізінде бағаланатын оның шығындарын жеңіп шыққан тарапқа өтеу туралы шешім қабылданады. Алайда, кейде, әсіресе, егер төлеушінің процессуалды әрекеттері ақылға қонымды болса, шығыстар алушы үшін, атап айтқанда «өтеу» қағидаты негізінде неғұрлым қолайлы деп бағаланады. Төлеушіге өтеу кезінде тиісті талқылауда басқа Тарап шеккен іс жүзінде барлық шығыстарды төлеу міндеті жүктеледі. «Стандартты шығыстар» алушы үшін қолайлылығы аз есептеледі, өйткені олар өндіріп алатын шығыстар тұтастай пропорционалды болуы тиіс. Атап айтқанда, өтеу туралы шешім мынадай жағдайларда қабылданады: 36-бөлімге сәйкес дауды реттеу туралы ұсынысты қабылдаудан жауапкердің негізсіз бас тартуы; егер Тарап елеулі кемшіліктері бар өз сарапшысының есебіне сүйенетін болса; үмітсіз талқылау (немесе ең болмағанда мәні бойынша негізсіз істі жүргізу).

Заңағылшын соттарына тарап болып табылмайтын тұлғаның шығыстарды төлеу туралы бұйрық қабылдау құқығын береді. Әдетте шығыстар туралы бұйрықтар «таза демеушілерге» қатысты қабылданбайды. Бұл істі талқылауға қаржылық үлесі достық, байланыстылық немесе саяси ынтымақтастық тудырған Тараптар болып табылмайтын тұлғалар. *Hamilton v Al Fayed (No 2) (2002)* іс прецедент болып табылады. Бұл істе Апелляциялық сот табысты кәсіпкер Аль Файед мырзаға қарсы парламенттің бұрынғы мүшесі Нейл Хэмилтон берген жала жабу туралы талапты қолдайтын коммерциялық емес демеуші ұйымға қатысты шығыстар туралы бұйрық қабылдаудан бас тартты. Хэмилтон достары мен саяси жақтастары қолдады. Ол істі ұтқан, бірақ ол өте ірі сомаға (шамамен 1,3 миллион фунт стерлинг) жеңіп шыққан тараптың пайдасына шығыстар туралы бұйрықты орындау үшін қаражат жетіспеді. Сот әлеуетті Тараптың сот әділдігіне қол жеткізу құқығы жеңіп шыққан Тараптың оның шығындарын өтеуде жеке мүдделілігін білдіреді деп қаулы етті.

Демеушілер-коммерциялық ұйымдарға келетін болсақ, *Arkin* істегі Апелляциялық сот (2005) тарап болып табылмайтын мұндай демеуші жеңіліс тапқан тұлғалардың мүдделерін қорғау үшін оның қаржылық үлесі шегінде шығыстарды төлеуге мәжбүрлеуі мүмкін деп шешті 663 жақтастары. Тараптар болып табылмайтын тұлғаларды шығындарды төлеуге мәжбүрлеу құқығының тағы бір маңызды көрінісі *Adris v Royal Bank of Scotland (2010)* ісі болып табылады. Бұл іс бойынша судья, корольдік адвокат Ваксман, солиситор С, өз К клиентінің шығындарды басқа тараптың пайдасына Шотландияның Корольдік Банкі, істің қолайсыз аяқталуынан кейін төлеуге тиіс деп қаулы етті. Іс қолайсыз болған жағдайда заң қызметіне шығынның сақтандыруын алуға міндеттелді. Бұл міндеттемені орындамаған, сондай-ақ өзінің клиентін қолайсыз нәтиже жағдайында шығындарды төлеуге мәжбүрлеуі мүмкін екендігі туралы хабардар етпеген. Іс жеңілгеннен кейін сот шығындар үшін жауапкершілік С.-ға жүктелуге тиіс деп қаулы етті... Өйткені ол алды сақтандыруға қатысты шығыстарды заңды жағдайда қолайсыз істің нәтижесіне туындаған жауапкершілік бойынша шығыстарды төлеу.

Заңгердің оған қатысты істі тиісінше жүргізбеуі салдарынан қарама-қарсы тараптың шығыстарын төлеу туралы бұйрық қабылдауы мүмкін не оған өз клиентінен шығыстарды өндіріп алуға тыйым салынуы мүмкін. «Шығыстар» туралы бұйрықтар «(А) кез келген заңды немесе өзге өкіл, сондай-ақ осы өкіл қызметкерінің тарапынан кез келген тиісті емес, негізсіз немесе ұқыпсыз іс-әрекеттері немесе әрекетсіздігі салдарынан Тарап шеккен шығыстарға» қатысты қабылданады.; немесе (b) осы Тараптың төлеуін сот олар тартылғаннан кейін орын алған кез келген көрсетілген әрекетті немесе әрекетсіздікті ескере отырып, негізсіз деп есептеледі».

Англияда «жеңіс жоқ жерде, сыйақы жоқ» (no win, no fee) жүйесі қолданылады. Соттар және заң қызметтері туралы 1990 жылғы заң (the Courts and Legal Services Act 1990) шартты сыйақыны заңды түрде бекітті. 1995 жылы бұл ережелер Жеке адамға зиян келтіру туралы талап-арыздар үшін күшіне енді, содан кейін (1998 ж.) олардың әрекеті талап-арыздардың барлық түрлеріне дерлік таратылды. Бұл заңнамалық ережелерді қабылдау қажет болды, өйткені жалпы құқық (осы мәселе бойынша көптеген ерте прецеденттер бар) заңгерлер сот немесе төрелік іс қарау қорытындысы бойынша өз клиенттерінің алған қаражатының үлесін алуына қарсы болады. Бұл дәстүрлі қарсылық екі өзара байланысты факторға негізделген. Біріншіден, жалпы құқық заңгер мен клиенттің қатынастарын сақтауға ұмтылады. Табыс алу мүмкіндігі кәсіби объективтілікке зиян келтіруі мүмкін деген қауіптер туындайды. Өзінің қаржылық үлесін алуға ұмтылу заңгердің консультациясына теріс әсер етуі мүмкін және ол тек клиенттің мүддесіне назар аудармамайды. Екіншіден, азаматтық процестің тұтастығын қорғау қажет. Соттар адвокаттар мен Тараптардың өзге де заң консультанттарының адалдығы мен әділ кәсіпқойлығына сүйенеді. Бірақ іс ұтысқа қаржылық ынталандыру заңгерлерді сот төрелігін айналып өтуге итермелеуі мүмкін. Олар дәлелдерді бейімдеуден немесе аландатудан, сарапшыларға артық әсер етуден, сотқа шындықтың жартысын ғана білдіруден және

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)
Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріске қатысты кейбір мәселелер
Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

өзге де теріс пиғылды аулаушыларға жүгінуден ұсталмауы мүмкін.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / пер. с англ.; под ред. Р.М. Ходькина; Кембриджский ун-т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
2. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. М., 2008. С. 11-15.
3. Кузовков И.А. Теоретические проблемы апелляционного производства в судах Англии и Уэльса. Дис. ... к.ю.н.: 12.00.15. – М., 2006. – 205 с.